

Acțiuni raționale – proiectul unei cercetări filosofice (Gheorghe Ștefanov)

În cele ce urmează doresc să vă prezint un proiect filosofic. E vorba despre un proiect pe care îl consider deosebit de important, deși nu exclud posibilitatea ca în elaborarea lui să se fi strecurat și erori. De aceea, v-aș fi recunoscător pentru orice reacție critică privitoare la ceea ce întâlniți scris aici¹.

Există, pe de altă parte, câteva idei pe care le asum în cele ce urmează fără să le supun unei evaluări critice. Fac acest lucru în mod conștient. De aceste idei nu depinde însă decât felul în care evaluez relevanța mai generală a proiectului meu. Dacă nu le împărtășiți, probabil că nu veți considera că pe baza cercetării pe care o presupune acesta ar putea fi formulat un răspuns la întrebarea "Ce înseamnă că noi, oamenii, suntem raționali?". Dar acest lucru nu afectează discuția privitoare la posibilitatea de principiu a realizării proiectului.

Textul meu este structurat în modul următor. În prima parte voi vorbi pe scurt despre cum am ajuns la ideea acestui proiect, după care voi încerca să lămuresc, pe cât posibil, natura cercetării implicate de acesta. Apoi voi lua în considerare câteva obiecții posibile, încercând să arăt, pentru fiecare în parte, cum cred că ar putea fi depășită. În încheiere voi încerca să arăt cum cred că ar putea fi dezvoltat acest proiect și de ce mi se pare importantă cercetarea filosofică pe care o inițiază.

1. Calea pe care am ajuns la o formulare inițială a proiectului unei cercetări a raționalității acțiunilor omenești a fost următoarea. Acum câțiva ani am încercat să susțin că aplicarea teoriei actelor de vorbire la cazul rostirilor care exprimă atitudini propoziționale ar putea să ne ajute să soluționăm o serie de probleme cu care se confruntau abordările obișnuite ale acelor tipuri de rostiri². Dificultatea principală cu care m-am confruntat în momentul respectiv a fost că formulările de tipul atitudinilor propoziționale pot fi utilizate în cadrul unor raționamente, iar teoria actelor de vorbire nu dădea seama de acest fapt.

Am realizat atunci că problema e mult mai generală și că privește întreaga teorie a actelor de vorbire. Pe de o parte, mi se părea că am bune temeiuri să accept că de fiecare dată când utilizăm

1 Le sunt recunoscător colegilor mei, profesorii Mircea Flonta, Drăgan Stoianovici, Adrian Paul-Iliescu și Mihail Radu-Solcan pentru reacții la o versiune preliminară a acestui text.

2 În "Propositional attitudes as speech acts", conferință prezentată la *Third International Symposium for Analytical Philosophy*, București, 29-30 mai, 2005. Textul conferinței se găsește pe internet la adresa: http://ub-filosofie.ro/~stefanov/work/speech_attitudes.pdf

limbajul realizăm acte de vorbire. Pe de altă parte, era limpede că uneori, atunci când utilizăm limbajul, facem raționamente. Întrebarea era: "Cum poate un act de vorbire să fie consecința rațională a unui alt act de vorbire?"

Dar întrucât actele de vorbire erau, în fond, un tip de acțiuni, am ajuns în curând la o altă întrebare: "Cum poate o acțiune să fie consecința rațională a unei alte acțiuni?" Această întrebare reprezintă de fapt punctul de pornire al proiectului meu.

2. Răspunsul la întrebare, după părerea mea, poate fi dat identificând regulile care guvernează succesiunile raționale de acțiuni, fie că acestea sunt acțiuni verbale, adică acte de vorbire, fie că sunt acțiuni non-verbale. Iar acum aș dori să previn câteva neînțelegeri cu privire la acest lucru.

În primul rând, nu doresc să discut despre raționalitatea acțiunilor considerate izolat. Cred că atunci când unii dintre filosofii din trecut au avut în vedere o facultate precum înțelepciunea practică sau rațiunea practică ei se raportau la acțiuni în acest fel. Și la fel mi se pare că se raportează și gânditorii mai noi care au elaborat, de pildă, o teorie a alegerii raționale.

În al doilea rând, nu doresc să găsesc o explicație naturală pentru faptul că succesiunea rațională a anumitor acțiuni omenești este cea care este. Ceea ce nu înseamnă că eu cred că o asemenea explicație n-ar putea fi formulată. Poate că și procesele de gândire prin care un om trece de la premisele unui raționament la concluzia acestuia ar putea fi descrise în termeni de relații cauzale și legi naturale, dar interesul logicianului nu este să ofere o astfel de descriere. Eu mă aflu într-o situație asemănătoare.

În al treilea rând, întrucât regulile vizate nu guvernează anumite însușiri raționale ale acțiunilor, acestea nu sunt de felul regulilor morale sau al regulilor de politețe. Din nou, nu exclud posibilitatea ca aceste reguli să exprime, în fapt, niște convenții sociale, așa cum nu exclud posibilitatea ca regulile logice să exprime și ele astfel de convenții. Pentru regulile logice pare însă să fie esențial faptul că acestea nu depind de conținutul propozițiilor cărora li se aplică. Mă aștept, așadar, ca și regulile pe care le caut eu să aibă o caracteristică asemănătoare.

În fine, ceea ce îmi propun eu să studiez sunt acțiunile, și nu descrierile acestora³. Descrierea unei acțiuni complexe, cum ar fi cea de a trage frâna de mână apăsând pe un buton și ridicând o manetă, implică logic descrierile acțiunilor componente. Nu este însă rațional ca *realizarea acțiunii respective* să fie urmată de realizarea vreuneia dintre acțiunile mai simple care au compus-o, fiindcă acestea au fost realizate deja (ridicarea manetei de frână nu e o acțiune care se succede rațional acțiunii de a trage frâna de mână).

Un alt mod de a lămurii mai bine lucrurile ar fi să ne uităm la un exemplu. Chiar dacă nu știu în

³ Ceea ce nu înseamnă că nu s-ar putea vorbi și despre descrieri. Descrierile *sunt* o anumită clasă de acțiuni.

prezent care sunt regulile care fac obiectul cercetării, cred că ele ar semăna cu o regulă de forma următoare: “În cadrul unei secvențe de acțiuni realizate în vederea aceluiași scop nu pot figura acțiuni similare, dintre care unele par să mă apropie de atingerea scopului propus, iar altele par să mă îndepărteze de scopul propus”. Pe baza acestei reguli s-ar putea justifica, de pildă, că este în egală măsură irațional ca atunci când urmăresc să intru într-o încăpere să închid ușa pe care urma să intru, după ce am deschis-o și, de asemenea, să fac afirmații contradictorii în cadrul unei argumentări.

3. Cred că este mai limpede acum în ce constă proiectul pe care vi-l prezint. Voi lua în considerare în continuare câteva obiecții de principiu privitoare la posibilitatea de a realiza un astfel de proiect. Este vorba, desigur, de obiecțiile pe care mi le-am putut eu imagina. Cu siguranță că altcineva s-ar putea gândi și la alte obiecții.

Prima obiecție ține de o anumită disparitate, ușor de observat atunci când comparăm propozițiile și acțiunile. Proprietățile semantice ale propozițiilor nu par să admită grade. O propoziție, se spune în mod obișnuit, este adevărată sau falsă, cu sens sau lipsită de sens. O acțiune, în schimb, poate fi reușită sau nereușită, dar uneori e greu de distins între o acțiune realizată defectuos și o acțiune eșuată. Există, în plus, nenumărate variante intermediare între o acțiune reușită pe deplin și o acțiune realizată defectuos. De asemenea, două acțiuni pot fi la fel de reușite și totuși să fie realizate în maniere distincte.

Să observăm însă că am pornit de la ideea că rostirea unei propoziții este, la rândul ei, tot o acțiune. Aceeași propoziție poate rostită în moduri diferite. Atunci când cineva încearcă să își ceară scuze pe un ton răstit, de pildă, am putea să ne confruntăm cu aceeași problemă - a reușit persoana respectivă să își ceară scuze sau nu? Iar în alte cazuri am putea să ne întrebăm dacă, rostind o anumită propoziție într-un anumit moment, o persoană a reușit să sporească gradul de acceptabilitate al unei anumite idei.

Pe scurt, dacă rostirea unei propoziții e o acțiune ale cărei caracteristici admit grade, așa cum se întâmplă și în cazul celorlalte acțiuni, atunci problema vine dintr-un anumit mod distorsionat de a vedea propozițiile și nu dintr-o disparitate între acțiuni și propoziții.

O a doua dificultate izvorăște tot din compararea propozițiilor și acțiunilor. O anumită succesiune de acțiuni, în măsura în care poate fi privită ca fiind distinctă de alte acțiuni, sau înșiruire de acțiuni, pare să se caracterizeze prin faptul că toate acțiunile care fac parte din secvența respectivă vizează un singur scop. Dintr-o propoziție, în schimb, putem deriva mai multe alte propoziții care nu au nimic în comun. Altfel spus, o secvență logică de propoziții poate fi, într-un sens, divergentă, în timp ce

o secvență rațională de acțiuni nu poate fi decât convergentă⁴.

Pentru a vedea cum poate fi înlăturată această dificultate trebuie să observăm că ea izvorăște din două moduri diferite de a privi limbajul. Atunci când vorbim, în mod obișnuit, despre relațiile logice dintre propoziții, vedem propozițiile ca făcând parte dintr-un sistem abstract de obiecte.

Văzute astfel, propozițiile nu se succed. Propozițiile prin care enunț, de pildă, că mai multe obiecte care fac parte din aceeași clasă au o anumită proprietate, oferă un suport inductiv propoziției prin care enunț că toate obiectele din clasa respectivă au acea proprietate. Iar din aceasta din urmă pot fi deduse logic toate propozițiile particulare prin care atribui proprietatea vreunui obiect din clasa pe care o aveam în vedere. În cadrul sistemului abstract avem ambele relații.

Atunci când argumentăm, în schimb, fie justificăm propoziția generală pe baza propozițiilor particulare, fie procedăm invers. Cele două relații logice nu mai coexistă. Propozițiile pe care le rostim se succed. Fiecare rostire a unei propoziții este o acțiune, iar acțiunile pe care le fac atunci când argumentez vizează un singur scop - creșterea gradului de acceptabilitate al tezei pentru care argumentez (sau diminuarea gradului de acceptabilitate al unei teze pe care o critic).

Nu e vorba, desigur, despre o succesiune temporală aici. Aceleași argumente oferite în sprijinul unei anumite teze pot apărea într-un text sau într-un discurs într-o ordine diferită.

Ceea ce mă duce la a treia dificultate despre care doream să vorbesc. Aceasta ar putea fi formulată în felul următor. O serie de caracteristici ale acțiunilor par să împiedice cercetarea lor logică. Spre deosebire de actele de vorbire, care au o anumită forță ilocuționară (ce pare să determine tipul de acțiune pe care îl realizăm) dar și un conținut propozițional, acțiunile care nu sunt realizate în cadrul unui proces de comunicare nu par să aibă un conținut. În plus, anumite succesiuni aparent raționale ale unor acțiuni par să fie, totuși, succesiuni temporale și să țină de caracteristici specifice ale obiectelor asupra cărora se acționează sau ale contextelor în care sunt realizate acțiunile, astfel încât nu mai putem vorbi despre un caracter neutru al regulilor care li se aplică. Pe scurt, problema pare să fie că chiar dacă se acceptă că anumite acțiuni se înșiruie potrivit unor reguli, aceste reguli nu pot fi reguli logice.

Aș vrea să mă ocup mai detaliat de această dificultate. Pentru început, să ne uităm la un exemplu. Să presupunem că, în cadrul unei partide de șah, doresc să transform un pion în regină. Situația de pe tablă este de așa natură încât nimic nu mai poate împiedica înaintarea pionului meu până

⁴ O problemă înrudită cu aceasta este următoarea. Acțiunile noastre par întotdeauna să vizeze un anumit scop, dar atunci când gândim nu ni se pare că urmărim întotdeauna un țel anume. Putem trece de la un gând la altul fără să urmărim nimic. Totuși, s-ar putea spune că atunci când gândim rațional noi urmărim întotdeauna ceva. Ceea ce ne împiedică, poate, să vedem limpede acest lucru este faptul că privim gândurile (sau propozițiile) ca pe niște obiecte izolate care se înșiruie în mediul eteric al minții, ignorând faptul că atunci când rostim propoziții sau exprimăm diferite gânduri în forul nostru interior noi realizăm anumite acțiuni.

pe ultima linie. Fiecare acțiune pe care trebuie să o realizez pentru a atinge scopul pe care mi l-am propus e caracterizată (dar nu complet) de tipul acțiunii - mutarea unui pion, obiectul asupra căruia realizez acțiunea - pionul alb aflat la H2, precum și "conținutul" propriu-zis al acțiunii (chiar dacă aici nu este vorba despre un conținut semantic⁵) - H2-H4, de pildă. Schema succesiunii acțiunilor pe care trebuie să le realizez e asemănătoare cu schema unei argumentări lineare: H2-H4 (sau H2-H3 -> H3-H4) -> H4-H5 -> H5-H6 -> H6-H7 -> H7-H8=Q.

Faptul că nu pot realiza direct o mutare precum H2-H8=Q, de pildă, nu ține de o imposibilitate fizică (sau de particularități fizice ale pionului de pe tabla de șah), ci de regulile jocului de șah. Dar eu pot să-mi imaginez că fac mutările necesare transformării pionului meu în regină în orice ordine (și aș putea să îl așez pe tablă și să fac efectiv mutările respective într-o altă ordine). În mod similar, reguli mai stricte ale unei activități specifice de argumentare mi-ar putea interzice să formulez concluzia unei argumentări înaintea premiselor.

În unele cazuri astfel de reguli sunt, într-adevăr, încorporate în anumite proprietăți fizice ale obiectelor implicate în acțiunile mele (un exemplu ar putea fi obiectele prevăzute cu sisteme de siguranță). Dar ceea ce mă interesează atunci când studiez relațiile dintre diferite acțiuni nu e ordinea temporală în care acestea sunt (sau trebuie să fie) realizate efectiv, ci dependența lor rațională. Important este să observăm că putem distinge între acestea două.

În ce privește observația că regulile ar putea fi lipsite de neutralitatea caracteristică regulilor logice, cred că aș putea răspunde în felul următor. Și în cazul acțiunilor, ca și în cazul propozițiilor, utilizarea rațiunii nu revine doar la urmarea regulilor logicii formale. E irațional să-i atribui unui om pe care l-ai calificat drept celibatar proprietatea de a fi căsătorit, dar nu fiindcă făcând asta ai încălca vreo regulă logică⁶. În mod analog, am putea descoperi reguli care guvernează succesiunile raționale ale acțiunilor și care nu sunt, într-un sens strict, reguli logice. Dar aceasta nu ar însemna neapărat că regulile respective nu sunt raționale.

Acestea fiind spuse, putem să luăm în considerare acum o altă dificultate. Aceasta pare să se datoreze contrastului dintre caracterul necesar al pașilor unei demonstrații formale și multitudinea de secvențe de acțiuni care pot conduce către realizarea aceluiași scop.

Să ne uităm din nou la un exemplu. Pentru a demonstra, folosind un sistem de deducție naturală, că formula $[A \ \& \ (A \rightarrow B)] \rightarrow B$ este o teoremă a logicii propozițiilor vom scrie, în mod obișnuit,

5 Și aici pot fi formulate probleme suplimentare. O propoziție are o structură predicativă. Dar în ce sens conținutul unei acțiuni poate avea o structură predicativă? La fel, cum poate o acțiune să aibă un conținut universal? Dar unul negativ sau condițional? Sper că aceste chestiuni vor fi lămurite pe parcursul elaborării proiectului meu.

6 O regulă logică m-ar opri să spun despre omul respectiv doar că "nu este celibatar".

următoarele rânduri:

1 (1) $A \ \& \ (A \rightarrow B)$	As.
1 (2) A	1, E&
1 (3) $A \rightarrow B$	1, E&
1 (4) B	3,2, E->
(5) $[A \ \& \ (A \rightarrow B)] \rightarrow B$	1,4, I->

Pregătirea unei cești de ceai, pe de altă parte, poate include acțiuni foarte diferite (pregătirea focului în sobă, utilizarea unui cuptor cu microunde, a unui aparat electric care produce apă fierbinte sau a unei strecurători ș.a.m.d.). De asemenea, e destul de dificil de determinat unde începe șirul acțiunilor care țin de pregătirea ceaiului - e inclusă aici și cumpararea unei cutii de ceai, a laptelui și a mierii sau nu?

Eu nu mă simt însă dezarmat atunci când se vorbește despre asemenea diferențe. Teza (5) de mai sus ar putea fi, desigur, demonstrată și pe o altă cale⁷. În mod asemător, putem spori credibilitatea unei anumite opinii utilizând linii diferite de argumentare. Caracterul necesar al legăturilor logice nu determină în mod unic șirul de raționamente pe care le putem face atunci când dorim să justificăm o anumită afirmație, când căutăm explicații sau când formulăm ipoteze și le testăm ș.a.m.d.

Există, desigur, și cazuri limită, cum ar fi cel al unui joc pe care îl putem câștiga doar dacă efectuăm o anumită secvență de mutări. Reguli specifice unei anumite activități pot determina șiruri unice de acțiuni. Printre aceste acțiuni putem întâlni, desigur, și acțiuni pe care considerăm caracteristice pentru munca logicianului, cum ar fi deducerea de teoreme într-un sistem axiomatic⁸. Dar nu avem aici diferențe semnificative între cazul celui care operează cu simboluri formale sau cu propoziții și cazul celui care operează cu alte obiecte.

În privința dificultăților pe care le putem avea uneori în a identifica începutul unei serii de

7 Iată o demonstrație alternativă. Aceasta este corectă, în ciuda faptului că unii dintre pașii ei nu sunt necesari:

(1) $B \vee \sim B$	Taut.
(2) B	As.
(3) $A \ \& \ (A \rightarrow B)$	As.
(4) $[A \ \& \ (A \rightarrow B)] \rightarrow B$	3,2, I->
(5) $\sim B$	As.
(6) A	3, E&
(7) $A \rightarrow B$	3, E&
(8) B	7,6, E->
(9) λ	8,5, E~
(10) $\sim[A \ \& \ (A \rightarrow B)]$	3,9, I~
(11) $\sim B \rightarrow \sim[A \ \& \ (A \rightarrow B)]$	5,10 I->
(12) $[A \ \& \ (A \rightarrow B)] \rightarrow B$	11 SI(Impl)
(13) $[A \ \& \ (A \rightarrow B)] \rightarrow B$	1,2,4,5,12 Ev

8 Sistemele axiomatiche, din acest punct de vedere, par a fi mai puțin "flexibile" decât sistemele de deducție naturală.

acțiuni s-ar putea replica în felul următor. Dificultățile sunt reale, dar modul în care pot fi soluționate nu e acum în discuție. Important este că acestea nu privesc doar acțiunile în care nu avem de a face cu propoziții sau gânduri. O persoană care caută obiecții la o anumită afirmație pe care nu o acceptă s-ar putea gândi la diferite lucruri. Uneori ar putea fi greu de spus dacă unele dintre acestea reprezintă o parte componentă a obiecției pe care dorește să o formuleze sau nu.

Ultima dificultate despre care voi vorbi aici privește modul în care e văzută în mod tradițional diferența dintre "a gândi" și "a acționa". Să luăm un exemplu. Pe baza argumentelor pe care le primește, o persoană acceptă următoarea propoziție "Trebuie să ies acum din casă". După acceptarea concluziei, ceea ce ar urma în mod firesc ar fi să își părăsească efectiv locuința. Dar indiferent dacă o face sau nu, acțiunea de a-ți părăsi locuința presupune mobilizarea voinței, ceea ce nu mai are nimic de a face cu rațiunea.

Cineva care nu acceptă, pe baza argumentelor puternice existente, că fumatul îți pune în pericol sănătatea, e irațional. Despre cel care acceptă însă acest lucru, dar continuă să fumeze, nu spunem că e irațional, ci că nu are o voință suficient de puternică pentru a se lăsa de fumat.

Cred că rădăcina acestei probleme o reprezintă chiar modul tradițional în care au fost văzute aceste lucruri. Simplu spus, e vorba de o reprezentare idealizată a gândurilor și a relațiilor dintre ele. Ne închipuim, poate, că gândurile se perindă prin mintea noastră desfășurându-se, în virtutea relațiilor logice dintre ele, ca un ghem de ață. Proiectul de aici este însă consecința unui alt mod de a vedea lucrurile.

Potrivit acestuia, atunci când gândim nu facem altceva decât să realizăm anumite acte de vorbire care sunt, în principiu, accesibile public. Rostirea în minte a cuvintelor "Aristotel putea să leviteze", de pildă, nu este, din acest punct de vedere, un gând. Pentru a gândi ar trebui să opinăm că Aristotel putea să leviteze, sau să ne întrebăm dacă Aristotel putea să leviteze, sau să emitem ipoteza că Aristotel putea să leviteze. Iar majoritatea persoanelor educate nu ar putea face nimic din toate astea, dar nu fiindcă ar avea o voință slabă (ceea ce nu înseamnă că o voință slabă nu ne-ar putea împiedica uneori să acceptăm anumite idei), ci fiindcă și-ar utiliza în mod adecvat rațiunea.

A gândi, mai simplu spus, înseamnă, din perspectiva față de care suntem angajați acum, a realiza o anumită acțiune. Și așa cum am putea fi împiedicați să realizăm o acțiune "obișnuită" de diferiți factori, putem fi împiedicați de diferiți factori să gândim anumite gânduri. Faptul că sunt paralizat mă poate împiedica să îmi părăsesc locuința în momentul în care îmi propun să fac asta. La fel, uneori nu pot gândi un anumit gând atunci când aș dori, fiindcă nu îmi găsesc cuvintele. Cu siguranță, e nevoie de o analiză minuțioasă pentru a distinge între cazurile în care ceea ce mă împiedică

să realizez o anumită acțiune (inclusiv cea de a gândi ceva) e rațiunea și cele în care e vorba de un complex de relații cauzale în virtutea cărora acțiunea mea e irealizabilă la un moment dat. Dar dificultatea la care ne raportam acum pare să fi fost deja înlăturată.

4. Voi trece acum la felul în care cred că ar trebui să fie dezvoltat proiectul meu. În primul rând, cred că el ar trebui să conțină un model provizoriu al acțiunii. Prin aceasta am în vedere un model care să specifice componentele unei acțiuni - agentul (individual sau colectiv), tipul de acțiune realizată și maniera în care e realizată acțiunea din respectiva categorie, conținutul acțiunii (obiectul sau obiectele asupra cărora se acționează și relațiile modificate prin acțiunea realizată), efectul intenționat al acțiunii și scopul vizat de aceasta etc. - precum și relațiile dintre aceste componente.

Ar trebui apoi realizată o cercetare comparativă, cu titlu preliminar, a unor exemple paradigmatiche de acțiuni verbale pe care le realizăm atunci când ne utilizăm rațiunea pentru a îndeplini diferite sarcini cognitive și a unor exemple paradigmatiche de acțiuni (în principal non-verbale, dar nu numai) realizate urmărind diferite scopuri practice⁹.

Pe baza acestei cercetări ar trebui să poată fi scoasă în evidență structura rațională comună a ambelor tipuri de serii de acțiuni. Cea mai mare parte a intuițiilor comune cu privire la utilizarea raționamentelor în cadrul diferitelor activități verbale, așa cum au fost acestea explicitate de către logicieni, ar trebui să poată fi recuperată la nivelul acestei structuri.

În fine, ultima parte a proiectului ar trebui să o constituie dezvoltarea modelului obținut și aplicarea lui la diferite exemple, având în vedere în special cazurile în care acțiunile verbale și acțiunile non-verbale fac parte, împreună, din aceeași secvență de acțiuni, realizate având în vedere un scop unic. Tot în această parte a proiectului ar trebui să fie studiate, aplicând același model, succesiunile raționale ale actelor de vorbire¹⁰.

Care ar fi însă câștigul pe care ni l-ar putea da această cercetare, dacă ea va fi întreprinsă într-un mod satisfăcător? Câștigul imediat, după părerea mea, ar fi că pe baza ei am putea răspunde la întrebarea: "Cum anume se împletesc într-un mod rațional activitățile noastre de comunicare și celelalte activități omenești?". Să ne uităm la un exemplu. În prezent, dacă am dori să spunem despre o persoană

⁹ Aceasta este partea în care sper că vor fi lămurite problemele ridicate în nota 5.

¹⁰ În prezent cunosc o singură întreprindere înrudită cu cea pe care o am eu în vedere aici. E vorba de încercarea de a utiliza teoria actelor de vorbire în cadrul unei teorii a argumentării, realizată de Frans H. van Eemeren și Rob Grootendorst în lucrarea *Argumentation, Communication and Fallacies – A Pragmatic-Dialectical Perspective*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey, 1992. Problema raționalității secvențelor argumentative de acte de vorbire nu este însă rezolvată de cei doi autori olandezi, iar interesul meu nu se restrânge la rostirile utilizate în cadrul argumentărilor.

care nu face nimic pentru a pleca, după ce și-a luat rămas bun, că nu acționează rațional, probabil că am avea dificultăți în a justifica o astfel de afirmație. N-am putea spune despre persoana respectivă nici că nu face un raționament valid, nici că nu alege soluția optimă la o problemă practică. Cercetarea despre care am vorbit ar putea, în schimb, să ne permită să oferim justificarea dorită. Iar exemplele de acest fel sunt nenumărate.

Dar pe lângă faptul că am avea o teorie normativă care să unifice două domenii considerate până acum ca fiind separate, am avea, cred eu, ceva mai mult. Pe scurt, am avea o teorie generală a raționalității omenești.

Ultima obiecție din secțiunea precedentă anticipează, într-un sens, această idee. Personal, nu cred că dacă avem în vedere raționalitatea omenească putem vorbi despre altceva decât ceea ce este manifestat public, prin acțiunile oamenilor¹¹. În particular, dacă este vorba despre raționalitate exprimată în limbaj, nu cred că o abordare filosofică a limbajului care asumă că acesta este un sistem de semne și reguli semantice ar putea să producă rezultate satisfăcătoare¹². Singura alternativă viabilă mi se pare a fi reprezentată de viziunea potrivit căreia atunci când vorbim despre un limbaj avem în vedere, de fapt, comportamentele verbale ale utilizatorilor limbajului respectiv. Iar aceasta este tocmai viziunea care ne permite să vedem legătura dintre limbaj și forma de viață în cadrul căreia funcționează acesta.

Convingerea mea este, prin urmare, că proiectul pe care vi l-am prezentat nu este doar realizabil, ci și necesar, dacă dorim să obținem un răspuns la întrebarea “Ce înseamnă că noi, oamenii, suntem raționali?”. Așa cum am spus, însă, la începutul acestui text, această convingere ține de acceptarea unor presupuneri a căror discuție critică depășește cadrul prezentării de aici.

11 Cred că această idee poate fi justificată utilizând un argument similar celui numit de obicei “argumentul limbajului privat” (vezi Ludwig Wittgenstein, *Cercetări filosofice*, Ed. Humanitas, București, §§244–271).

12 Paradigma unei asemenea abordări o reprezintă, probabil, proiectul unei semantici bazate pe condiții de adevăr, așa cum a fost acesta formulat de către Donald Davidson în scrierile sale. În lucrarea mea de doctorat (*Reprezintă viziunea lui Ludwig Wittgenstein asupra limbajului o provocare la adresa proiectelor filosofice contemporane de analiză semantică a limbajului?*, București, 2000; textul nepublicat al lucrării se găsește pe internet la adresa <http://ub-filosofie.ro/~stefanov/work/thesis/index.html>) am încercat să arăt, pe baza criticilor redactate de Ludwig Wittgenstein în a doua parte a vieții, că presupuzițiile unui asemenea proiect sunt eronate.